

4. Драгоманов М. Что такое украинофильство? // Вибране («...мії задум зложити очерк історії цивілізації на Україні») / М. Драгоманов ; упоряд. та авт. іст.-біогр. нарису Р. С. Міщук ; прим. Р. С. Міщука, В. С. Шандри. – К. : Либідь, 1991. – С. 430–456.
5. Драгоманов М. Українське письменство 1866–1873 років // М. Драгоманов. Літературно-публіцистичні праці. У 2 т. Т. 1. – К. : Наук. думка, 1970. – С. 247–308.
6. Касьянов Г. Теорії нації та націоналізму : монографія / Г. Касьянов. – К. : Либідь, 1999. – 352 с.
7. Круглашов А. Драма інтелектуала: політичні ідеї М. Драгоманова / А. Круглашов. – Чернівці : Прут, 2001. – 488 с.
8. Левенець Ю. Теоретико-методологічні засади української суспільно-політичної думки: проблеми становлення та розвитку (друга половина XIX – початок XX ст.) / Ю. Левенець. – К. : Стіло, 2001. – 585 с.
9. Лисяк-Рудницький І. Драгоманов як політичний теоретик / Лисяк-Рудницький І. Історичні есе. Т. 1. – К. : Основи, 1994. – С. 299–347.
10. Лісовий В. Культура – ідеологія – політика / В. Лісовий. – К. : Вид-во ім. О. Теліги, 1997. – 352 с.
11. Салтовський О. І. Концепції української державності в історії вітчизняної політичної думки (від витоків до початку XX ст.) / О. І. Салтовський. – К. : Видавець ПАРАПАН, 2002. – 396 с.
12. Скакун О. Ф. М. П. Драгоманов как политический мыслитель : монография / О. Ф. Скакун. – Харьков : Основи, 1993. – 144 с.
13. Тисяча років української суспільно-політичної думки. У 9 т. Т. 5, кн. 2 (кінець XIX – початок XX ст.) / упоряд. прим. О. Єлущко. – К. : Дніпро, 2001. – 376 с.

УДК 930:37:02:2-737(477.4/51)“18/19”

О. В. Сажок –

кандидат історичних наук,

провідний бібліотекар відділу періодичних видань бібліотеки

Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Новітня історіографія культурно-просвітницької діяльності церковних православних братств Волинської губернії у другій половині XIX – на початку XX ст.

*Роботу виконано у відділі періодичних видань
бібліотеки СНУ ім. Лесі Українки*

Проаналізовано дослідження останніх двадцяти років з історії культурно-просвітницької діяльності церковних православних братств Волинської губернії у другій половині XIX – на початку XX ст. Виявлено і розглянуто наукові та історико-краєзнавчі праці сучасних українських, російських, білоруських і польських дослідників із зазначеної проблематики.

Ключові слова: Волинська губернія, церковні православні братства, культурно-просвітницька робота, бібліотеки, історіографія.

Сажок О. В. Новейшая историография культурно-просветительской деятельности церковных православных братств Волынской губернии во второй половине XIX – начале XX ст. Разностороннему раскрытию истории Русской православной церкви и церковных организаций уделено внимание в научных и краеведческих трудах современных белорусских, российских и польских исследователей, однако эти работы в силу своих задач и целей не касаются особенностей культурно-просветительского подвижничества волынских братств. Некоторые аспекты указанной тематики затронуты в монографиях украинских ученых и краеведов по истории православной церкви в Украине и на Волыни. В новейшей украинской историографии есть немало публикаций, которые раскрывают лишь отдельные проявления жизни церковных братств в Волынской епархии. В результате историографического анализа установлено, что культурно-просветительская деятельность церковных православных братств Волынской губернии второй половины XIX – начала XX в. не была предметом специального изучения, лишь эпизодически освещалась в общих исследованиях по истории православной церкви и братского движения в Российской империи, а также в отдельных работах по волынскому краеведению и памятниковедению.

Ключевые слова: Волынская губерния, церковные православные братства, культурно-просветительская работа, библиотеки, историография.

Sazhok O. V. Recent Historiography of Cultural and Educational Activity of Volyn Province Church Orthodox Fraternities on the Second Half of the XIX and at the Beginning of XX Century. Versatile reveal the history of the Russian Orthodox Church and religious organizations received attention in the scientific and local historical works of modern Belarusian, Russian and Polish investigators, but such exploration because of their goals and objectives will not affect features of cultural and educational asceticism Volyn fraternities. Some aspects specified topics raised in the books of Ukrainian scientists and ethnographers on the history of the Orthodox Church in Ukraine and Volyn. In recent Ukrainian historiography of interest are works that reveal only a few signs of life in the fraternities in Volyn diocese. As a result of processing and critical rethinking of historiographical works found that cultural and educational activities of the church orthodox fraternities Volyn province of the second half of the XIX and at the beginning of XX century been the subject of special study, only occasionally reported in the general research on the history of the Orthodox Church and the fraternities movement in the Russian Empire, as well as individual works of Volyn local history and monuments.

Key words: Volyn province, church orthodox fraternities, cultural and educational work, libraries, historiography.

Постановка наукової проблеми та її значення. У наш час триває пошук відповідей на питання про культурно-просвітницьку роль православної церкви та її інститутів у другій половині XIX – на початку XX ст. на території України загалом і в окремих регіонах зокрема. Церковні православні братства Волинської губернії зазначеного періоду, попри яскраво виражену релігійну спрямованість діяльності, виходили за межі суто місіонерства у сферу культурного просвітництва, благодійництва, шкільництва. Тому для багатоаспектного висвітлення процесу національного духовного розвитку дослідницький інтерес становлять зміст та результати, загальні принципи й особливості культурно-просвітницької діяльності цих об'єднань.

Неофіційні заборони радянської влади поглиблено займатись історико-краєзнавчими дослідженнями церковного життя на українських землях у складі Російської імперії та визначати місце просвітницького подвижництва церковних православних спільнот у царині культури стали перепоною у вивченні культурно-просвітницької діяльності братств у Волинській губернії другої половини XIX – початку XX ст. Для повнішої реконструкції історичної ситуації в регіоні потрібно ґрунтовно вивчити культурно-просвітницький напрям роботи волинських православних братств, який почасти посідав чи не головне місце в їхній діяльності.

Узагальнення та критичний аналіз наявного історіографічного матеріалу із зазначеної проблематики дасть змогу використати здобутки вітчизняної і зарубіжної історіографії, з'ясувати малодосліджені аспекти й перспективи подальших досліджень.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Серед сучасних дослідників значну увагу вивченню історичних напрацювань про становлення та розвиток братського руху в Україні приділив В. Менько. В одній із його статей розглянуто наукову спадщину польської історіографії щодо українських церковних православних братств, які діяли в XVI–XVIII ст. [20]. Показано основні досягнення і тенденції в аналізі історії українських братств, з'ясовано ступінь вивчення окремих аспектів цієї проблеми. В іншій статті цього ж автора проаналізовано науковий доробок російських і українських істориків та краєзнавців другої половини XIX – початку XXI ст. з вивчення церковних братств у Луцько-Острозькій єпархії Київської митрополії [21]. Висвітлено особливості російського та українського підходу до з'ясування цієї проблеми в контексті тогочасних умов розвитку, показано основні напрями та тенденції у висвітленні теми. Охарактеризовано процес нагромадження знань з історії волинських братств, узагальнено досвід наукового вивчення теми, виявлено дискусійні, маловивчені питання, окреслено перспективні напрями подальших досліджень.

Попри ці зацікавлення історіографією братського руху в Україні, доводиться констатувати, що на сьогодні немає робіт, у яких би було критично проаналізовано й переосмислено вивчення вітчизняною та зарубіжною історіографією культурно-просвітницької діяльності церковних православних братств Волинської губернії у другій половині XIX – на початку XX ст.

Мета розвідки – проаналізувати сучасний історіографічний доробок з історії культурно-просвітницької діяльності церковних православних братств Волинської губернії у другій половині XIX – на початку XX ст. **Завдання** статті: виявити і розглянути наукові та історико-краєзнавчі праці сучасних українських, російських, білоруських й польських дослідників із зазначеної проблематики; визначити та обґрунтувати їх інформативну цінність для вивчення і розкриття бібліотечної, книговидавничої, книготорговельної, культмасової, освітньо-виховної діяльності церковних православних братств

у волинських містах, містечках і селах в умовах суспільно-політичного розвитку Російської імперії у другій половині XIX – на початку XX ст.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Лише на початку 90-х років XX ст. значні зміни в суспільно-політичному житті на пострадянському просторі зумовили звернення до призабутих та заборонених тем минулого. Братський рух у різні періоди свого існування також став предметом вивчення. У сучасній історіографії (1990-ті рр. – початок XXI ст.) за темою дослідження можна виокремити праці українських, російських, білоруських та польських вчених і краєзнавців.

Велику групу історіографії проблеми складають роботи українських істориків, написані в умовах становлення демократичного суспільства й утвердження державної незалежності. Місце і роль церковних братств у суспільно-культурному житті України другої половини XIX – початку XX ст. розглянуто в ґрунтовних розвідках учених та краєзнавців з історії православної церкви. У книзі О. Ігнатуші проаналізовано чинники, що впливали на характер братської просвітницької діяльності окресленого періоду на теренах України; на підставі перегляду каталогів видань, пропонованих спархіяльними установами для комплектування церковних бібліотек, критично оцінено вимоги до формування їхніх фондів [16]. У монографії С. Жилюка розкрито особливості, форми і методи місіонерської діяльності церковних православних братств досліджуваного періоду на Волині, у цьому контексті розглянуто проведення ними народних читань [14]. Привертає увагу спроба автора розкрити усю багатовекторність та різноманітність братського руху також і в сільській місцевості Волинської губернії, однак учений не ставив собі за мету дослідити роботу сільських братчиків на бібліотечній ниві.

У книзі протоієрея М. Моліса подано стислий огляд просвітницьких масових заходів, організованих Володимир-Волинським Свято-Володимирським, Луцьким Хрестовоздвиженським, Кременецьким Свято-Миколаївським братствами, а також відображено братські зусилля щодо формування власних бібліотек [23]. У нарисі краєзнавця В. Рожка є згадки про організацію братствами бібліотек і книготоргівлі у Володимирі-Волинському, Кременці, Луцьку та Острозі; наголошено на відмінності цілей та завдань братських об'єднань другої половини XIX – початку XX ст. порівняно з їхніми попередниками у XVI–XVIII ст. [30].

Серед науково-краєзнавчих статей вагоме місце посідає тема пам'яткознавчої і пам'яткоохоронної діяльності братств Володимира-Волинського, Луцька та Острога, автори яких фрагментарно зупиняються й на культурно-просвітницькій роботі братчиків [5; 7; 19]. З-поміж наукового доробку пам'яткознавчого напрямку слід виокремити низку праць С. Гаврилюк та О. Кушпетюк, в яких розкрито методи популяризації волинськими братчиками зібраних пам'яток старовини, розглянуто видання волинських братств про церковні пам'ятки, рецензії на них, співпрацю цих братств із провідними вченими-краєзнавцями та науково-історичними установами України і Росії [8; 9; 10; 18].

У наукових часописах і матеріалах науково-краєзнавчих конференцій систематично з'являються публікації, в яких розкриваються окремі аспекти зазначеної проблематики [22; 27; 31]. Чимало статей доводять інформативну значущість архівного спадку волинських братств для подальшого розвитку історико-краєзнавчих досліджень [1; 6]. Треба відзначити блок історичних студій, присвячених освітянському напрямкові діяльності церковних братств Волинської губернії окресленого періоду. У них акцентовано увагу на особливостях навчального виховного процесу у братських школах, його морально-релігійних та національних аспектах, процесі формування освітньої складової функціонування братських організацій [17]; відзначено внесок братств у поступальний розвиток шкільної справи на Волині другої половини XIX – початку XX ст. [32]. Місце середнього навчального закладу Острозького Кирило-Мефодіївського братства в міському освітньо-культурному просторі розглянуто в роботі О. Прищепи [29].

Дослідницький інтерес краєзнавців викликає участь української інтелігенції у роботі братств повітових міст, її вклад у розбудову братських культурно-просвітницьких закладів. У цих розвідках наведено маловідомі біографічні відомості про осіб, що формували обличчя провідних братств Волині [3; 4]. У рамках матеріалів науково-краєзнавчих конференцій та круглих столів вийшла низка публікацій, що охоплює широкий спектр діяльності Луцького Хрестовоздвиженського братства окресленого періоду. У деяких із них побіжно наголошується на важливості його просвітницьких заходів у підвищенні культурно-освітнього рівня місцевого населення [2; 12].

У сучасній російській історіографії спостерігається підвищення інтересу до історії церкви і церковних організацій. У 2006 р. вийшли дві ґрунтовні монографії з цього питання, у яких розглянуто й певні аспекти братського руху в Російській імперії. Хоча у праці М. Нікуліна висвітлення теми православних братств обмежено короткими відомостями про них і згадками у зв'язку з церковними реформами 1860–1870-х рр., усе ж історик-архівіст прийшов до висновку, що церковне життя в царській Росії фактично ставало церковно-суспільним там, де значну роль почала відігравати православна громадськість як найбільш активна частина мирян [25]. Дослідник братського руху Ф. Дорофєєв уперше вибудував схему еволюційного розвитку російських братських організацій у Х–ХХ ст. [13]. Значну увагу вчений приділив теоретичному осмисленню цієї проблеми, формулюванню її основних понять. Автор характеризує братське подвижництво у самодержавній Росії переважно на прикладі Нижегородської єпархії.

Деякі аспекти православного братського руху в Російській імперії загалом або в окремих її губерніях висвітлено в кандидатських дисертаціях, захищених у 2000–2010 рр. Культурно-просвітницькій ролі православної церкви в суспільному житті Курської губернії від кінця ХІХ ст. – до 1905 р. присвятила наукову роботу Л. Шукліна [34]. Дослідниця відзначила внесок церковних організацій, зокрема місцевих братств, у розвиток культури і духовно-моральне виховання населення цього регіону Російської імперії. Церковнопарафіяльну школу розглянуто як центральний елемент культурно-освітньої системи православної церкви.

Низка дисертацій присвячена релігійно-просвітницькій діяльності братств того чи іншого регіону Російської імперії, зокрема Вологодської, Володимирської і Костромської губерній та Європейської Півночі [11; 26; 33]. Досліджено роль цих братств у закріпленні за православ'ям панівних позицій на зазначених територіях. У роботі І. Гажви зазначено, що в 60-х роках ХІХ ст. братства почали відроджуватися насамперед у західних губерніях і поширюватися на теренах усієї Російської держави [11, с. 3]. З огляду на поставлені завдання автори згаданих вище дисертаційних розвідок не вдавалися до висвітлення теми культурно-просвітницької діяльності волинських братств.

Окремі наукові статті російських вчених, опубліковані у 1990-х – на початку ХХІ ст., стосувалися певних питань з історії православних братств Російської імперії. Опираючись на матеріали церковної періодики ХІХ ст., Ю. Освальт визначила важливу роль братств у налагодженні співпраці парафіян і священника, що сприяло поживленню в 1860-х рр. церковнопарафіяльного життя [28]. У статті О. Журавського узагальнено відомості про братську релігійно-просвітницьку діяльність [15]. Науковець справедливо пов'язував відновлення братств із неприйняттям багатьма російськими церковними ієрархами деяких церковних реформ 1860-х рр., а також із прагненням уряду створити в західному регіоні Російської імперії суспільну силу, яка могла б протистояти польсько-католицькому впливу та зростанню польського сепаратизму. Як бачимо, в сучасній російській історіографії поглиблено досліджується походження та сутність братських організацій як явища російської церковної історії; значна увага приділяється релігійному просвітництву в окремих регіонах Російської імперії.

Білоруські дослідники не лише вказують на різнобічність напрямів діяльності православних братств Мінської єпархії у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст., а й аналізують процес відродження братств в Російській імперії загалом, з'ясовують відмінності в умовах і цільовій спрямованості їхньої діяльності порівняно з братським подвижництвом ХVІ–ХVІІ ст. [24; 35]. Польська історіографія досліджуваної проблеми представлена переважно роботами А. Міроновича. Серед них слід виокремити монографію, у якій подано історичний огляд розгортання православного церковного братського руху на теренах Польщі від часу його виникнення до початку ХХІ ст. [36].

Висновки. Отже, пострадянська історична наука виявляє помітне зацікавлення питаннями церковної історії, демонструє нові підходи до їхнього розкриття, прагне неупереджено оцінити значення діяльності православних церковних братств окресленого періоду, констатує її різнобічність і масштабність. Проте вивчення досліджуваної проблеми звужується публікаціями про деякі факти та події з історії певного напрямку культурно-просвітницького подвижництва того чи іншого братства Волинської губернії або принагідними згадками про них у контексті тематики поодиноких монографій. При цьому недостатньо використано джерельну базу із зазначеної проблематики. Огляд новітньої історіографії свідчить, що на сьогодні не існує окремих наукових праць, у яких би висвітлювалася культурно-просвітницька діяльність церковних православних братств Волинської губернії у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. як цілісне самостійне явище.

Джерела та література

1. Бірюліна О. А. Джерела до історії Луцького братства / О. А. Бірюліна // Історія релігій в Україні : тези повідомл. VII Міжнар. круглого столу. – Львів : [б. в.], 1997. – С. 17–18.
2. Бірюліна О. А. Луцьке Хрестовоздвиженське братство XIX ст. / О. А. Бірюліна // Волинь незабутня : тези V регіон. наук.-практ. конф. – Рівне : [б. в.], 1994. – С. 33–35.
3. Бірюліна О. А. Михайло Тучемський – волинський релігійний та культурно-просвітницький діяч / О. А. Бірюліна // Остріг на порозі 900-річчя : матеріали VI Остроз. наук.-краєзн. конф. – Остріг : [б. в.], 1995. – С. 16–17.
4. Бірюліна О. А. Петро Антонович Косач і Луцьке братство / О. А. Бірюліна // Леся Українка та родина Косачів в контексті української культури : тези та матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (с. Колодяжне, 24–25 лют. 1996 р.). – Луцьк : [б. в.], 1996. – С. 4.
5. Бірюліна О. А. Про пам'яткоохоронну і будівельну діяльність Луцького братства XIX ст. / О. А. Бірюліна // Старий Луцьк : наук.-інформ. зб. ЛДІКЗ. – Луцьк : [б. в.], 2005. – Вип. 2. – С. 92–96.
6. Василевська С. І. Історія православного Свято-Володимирського братства за матеріалами фондів Волинського краєзнавчого музею / С. І. Василевська // Минуле і сучасне Волині. Олександр Цинкаловський і край : матеріали IX наук. іст.-краєзн. міжнар. конф. (20–23 січ. 1998 р.). – Луцьк : [б. в.], 1998. – С. 93–95.
7. Василевська С. І. Роль Свято-Володимирського братства в м. Володимирі-Волинському в збереженні культурних пам'яток краю (за матеріалами архіву Свято-Володимирського братства у Волинському краєзнавчому музеї) / С. І. Василевська // Волин. музей. Історія і сучасність : тези та матеріали I наук.-практ. конф., 16–17 черв. 1994 р. – Луцьк : [б. в.], 1998. – С. 15–16.
8. Гаврилюк С. В. Діяльність православних церковних братств Волині у XIX столітті / С. В. Гаврилюк // Наук. вісн. Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки : Історія. – 1997. – № 2. – С. 40–42.
9. Гаврилюк С. В. Діяльність православних церковних братств щодо вивчення та збереження волинських старожитностей / С. В. Гаврилюк // Літопис Волині. – 2001. – Чис. 1. – С. 55–61.
10. Гаврилюк С. В. Історичне пам'яткознавство Волині, Холмщини і Підляшшя (XIX – початок XX ст.) : монографія / С. В. Гаврилюк. – 2-ге вид., допов. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. – 536 с.
11. Гажва И. А. Религиозно-просветительская деятельность православных братств Центральной России во второй половине XIX – начале XX вв. (на материалах Владимирской и Костромской губерний) : автореф. дис. ... канд. ист. наук : спец. 07.00.02 «Отечественная история» / Гажва И. А. – Иваново, 2008. – 20 с.
12. Герасимчук Ю. В. Луцьке братство кінця XIX – початку XX ст. / Ю. В. Герасимчук // Велика Волинь: минуле і сучасне : тези Міжнар. наук. краєзн. конф. (Житомир, 9–11 верес. 1993 р.). – Житомир : [б. в.], 1993. – С. 88–90.
13. Дорофеев Ф. А. Православные братства: генезис, эволюция, современное состояние / Ф. А. Дорофеев. – Нижний Новгород : Изд-во ННГУ, 2006. – 250 с.
14. Жилюк С. І. Російська православна церква на Волині (1793–1917 рр.) : монографія / С. І. Жилюк. – Житомир : Журфонд, 1996. – 174 с.
15. Журавский А. В. Братства православные в Российской империи в XIX – нач. XX в. / А. В. Журавский // Православная энциклопедия. В 25 т. Т. 6. – М. : [б. и.], 2003. – С. 204–208.
16. Ігнатуша О. М. Інституційний розкол православної церкви в Україні: генеза і характер (XIX ст. – 30-ті рр. XX ст.) / О. М. Ігнатуша. – Запоріжжя : Поліграф, 2004. – 440 с.
17. Капустін Г. М. Детермінанти формування навчально-виховного вектора діяльності православних братств на Волині у другій половині XIX ст. / Г. М. Капустін // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії : зб. наук. пр. Рівнен. держ. гуманіт. ун-ту. – 2010. – Вип. 20. – С. 192–195.
18. Кушпетюк О. І. Видання православних братств, наукових товариств та громадських організацій XIX – поч. XX ст. – джерела до вивчення діяльності музеїв Волинської губернії / О. І. Кушпетюк // Проблеми пед. технологій : зб. наук. пр. – Луцьк : [б. в.], 2008. – Вип. 1 (№ 38). – С. 166–169.
19. Кушпетюк О. І. Історико-краєзнавча діяльність братства імені князів Острозьких / О. І. Кушпетюк // Зб. навч.-метод. матеріалів і наук. ст. іст. ф-ту. – Луцьк : [б. в.], 1999. – Вип. 4. – С. 26–30.
20. Менько В. Історія церковних братств в Україні у польській історіографії / В. Менько // Іст. панорама. – 2009. – Вип. 9. – С. 97–109.
21. Менько В. Церковні братства Волині в історіографії другої половини XIX – початку XXI ст. / В. Менько // Дрогоб. краєзн. зб. – Дрогобич : [б. в.], 2009. – Вип. 13. – С. 146–155.
22. Міщук Т. А. Місіонерська діяльність православних братств РПЦ на Волині в кінці XIX – поч. XX ст. / Т. А. Міщук // Наук. вісн. Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки. Іст. науки. – 2001. – № 5. – С. 123–127.
23. Моліс М. З. Православні братства і школи Волині / М. З. Моліс // 1000-ліття Православ'я на Волині / М. З. Моліс. – Дубно : [б. в.], 1992. – С. 73–82.
24. Мыщик К. Н. Роль религиозных общественных объединений в духовно-нравственном становлении личности (на примере православных братств Минской епархии конца XIX – начала XX века) / К. Н. Мыщик // Наука. Религия. Сообщество. – 2008. – № 1. – С. 174–177.

25. Никулин М. В. Православная церковь в общественной жизни России (конец 1850-х – конец 1870-х гг.) / М. В. Никулин. – М. : Изд-во Ипполитова, 2006. – 288 с.
26. Носова Т. А. Православные братства Вологодской епархии в конце XIX – начале XX века : автореф. дис. ... канд. ист. наук : спец. 07.00.02 «Отечественная история» / Носова Т. А. – Сыктывкар, 2006. – 25 с.
27. Огнева О. Д. Бібліотека Луцького Хрестовоздвиженського братства : реконструкція репертуару і наявні примірники / О. Д. Огнева // Історія релігій в Україні : тези повідомл. VII Міжнар. круглого столу. – Львів : [б. в.], 1997. – С. 129–130.
28. Освальт Ю. Духовенство и реформа приходской жизни, 1861–1865 гг. / Ю. Освальт // Вопр. истории. – 1993. – № 1/2. – С. 140–149.
29. Прищепя О. П. Середні навчальні заклади Волинської губернії у міському освітньо-культурному просторі (друга половина XIX – початок XX ст.) / О. П. Прищепя // Освіта і культура Волині: історія і сучасність : матеріали регіон. наук. конф. (Луцьк, 20 трав. 2011 р.). – Луцьк : [б. в.], 2011. – С. 58–68.
30. Рожко В. Є. Нарис історії Української православної церкви на Волині (870–2000) : іст.-краєзн. нарис / В. Є. Рожко. – Луцьк : Медіа, 2001. – 670 с. : ілюстр.
31. Тимочко І. Б. Кременецьке Свято-Миколаївське Богоявленське братство: ретроспектива / І. Б. Тимочко // Актуальні проблеми вітчизняної та всевітньої історії : зб. наук. пр. Рівнен. держ. гуманіт. ун-ту. – 2009. – Вип. 16. – С. 36–39.
32. Ткачук А. П. Початкова освіта на Волині у XIX – на початку XX ст. / А. П. Ткачук // Освіта і культура Волині: історія і сучасність : матеріали регіон. наук. конф. (Луцьк, 20 трав. 2011 р.). – Луцьк : [б. в.], 2011. – С. 46–58.
33. Трофименко В. Г. Возникновение и деятельность православных церковных братств на Европейском Севере России в 1864–1918 гг. : автореф. дис. ... канд. ист. наук : специальность 07.00.02 «Отечественная история» / Трофименко В. Г. – Архангельск, 2010. – 25 с.
34. Шуклина Л. А. Культурно-просветительская деятельность Русской православной церкви в конце XIX – начале XX вв. (по материалам Курской губернии) : автореф. дис. ... канд. ист. наук : специальность 07.00.02 «Отечественная история» / Шуклина Л. А. – Курск, 2005. – 27 с.
35. Яноўская В. Адраджэнне царкоўных праваслаўных брацтваў у Расійскай імперыі ў 1860-я гады – пачатку XX ст. / В. Яноўская // Історія релігій в Україні : наук. щорічник. – Львів : [б. в.], 2011. – Кн. 1. – С. 277–284.
36. Mironowicz A. Bractwa cerkiewne w Rzeczypospolitej / A. Mironowicz. – Białystok : Prawosławne Bractwo św. św. Cyryla i Metodego, 2003. – 214 s.

УДК 94(477.82)“183/191”:061.2:050

Л. О. Заєць –

*кандидат історичних наук, начальник навчального відділу
Східноєвропейського національного університету
імені Лесі Українки*

Волинезнавча тематика у видавничих програмах періодики громадських товариств Правобережної України (остання третина XIX – початок XX ст.)

*Роботу виконано у навчальному відділі
СНУ ім. Лесі Українки*

У статті йдеться про мету заснування періодичних видань громадських товариств Правобережної України останньої третини XIX – початку XX ст., їх установчі документи, втілення в життя задумів щодо функціонування того чи іншого друкованого органу. Звернено увагу на тематичну спрямованість видань та частку публікацій у часописах з історії та культурної спадщини Волині.

Ключові слова: Волинь, товариство, періодика, видавнича програма, культурна спадщина.

Заєць Л. А. Волинська тематика в издательских программах периодики общественных товариществ Правобережной Украины (последняя треть XIX – начало XX ст.). В статье речь идет о цели основания периодического издания общественных товариществ Правобережной Украины последней трети XIX – начала XX ст. Излагаются издательские программы и обозначено украиноведческое направление «Записок Юго-Западного отдела императорского Русского географического общества», «Чтений в Историческом обществе»